

Коваль В. В., к.пед.н., доцент (Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука)

СИСТЕМА МЕТОДОЛОГІЧНИХ ПІДХОДІВ В ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНОМУ ДОСЛІДЖЕННІ

Анотація. В статті обґрунтовано сукупність методологічних підходів і засобів, що створюють методологічну систему дослідження розвитку фізичного виховання учнів навчальних закладів професійно-технічної освіти відповідно до концептуальної теоретичної бази та специфіки історико-педагогічної проблеми. Обґрунтування та використання будь-якого поєднання запропонованих підходів визначається особливостями об'єкта та предмета дослідження, специфікою завдань, які вирішуються на різних його етапах.

Ключові слова: система методологічних підходів, методологічні принципи наукового дослідження, історико-педагогічний процес, система фізичного виховання.

Аннотация. В статье обоснована совокупность методологических подходов и средств, которые создают методологическую систему исследования развития физического воспитания учащихся учебных заведений профессионально-технического образования в соответствии с концептуальной теоретической базой и спецификой историко-педагогической проблемы. Обоснование и использование любого сочетания предложенных подходов определяется особенностями объекта и предмета исследования, спецификой задач, которые решаются на разных его этапах.

Ключевые слова: система методологических подходов, методологические принципы научного исследования, историко-педагогический процесс, система физического воспитания.

Annotation. The article substantiates the set of methodological approaches and means, which create the methodological system for studying the development of students' physical education for vocational-technical educational institutions according to the conceptual theoretical framework and specific historical and educational problems. The rationale and use of any combination of the proposed approaches is determined by the features of the object and the subject of the study, the specifics of the tasks that are being solved at its various stages.

Key words: *methodological approaches, methodological principles of scientific research, historical and pedagogical process, the system of physical education.*

В межах завдань, які ставляться в історико-педагогічних дослідженнях, виникає необхідність обґрунтування сукупності методологічних підходів і засобів (понять, принципів та методів, а також окремих дослідницьких процедур), що утворюють методологічну систему дослідження розвитку фізичного виховання учнів навчальних закладів професійно-технічної освіти України (1950-1990 рр.).

Аналіз літературних джерел та нормативно-методичної бази свідчить про багатогранні аспекти формування системи методологічних підходів в історико-педагогічних дослідженнях, що знайшли своє відображення у працях С. В. Бобришова, М. Е. Яценко, О. Г. Кузнецової О. М. Князевої, О. В. Сухомлинської, Н. А. Сейко та інших.

Так, С. В. Бобришовим встановлено, що система методологічних підходів у історико-педагогічному дослідженні може бути представлена трьома основними групами [1]:

– *базові підходи* (системний, структурний, функціональний, історичний, логічний, синергетичний, комплексний, модельний та інші загальнонаукові підходи). Їх використання забезпечує необхідну якість дослідницької програми з точки зору її відповідності канонам історичної науки;

– *парадигмальні* (парадигмально-педагогічний, поліпарадигмальний, антропологічний, соціально-стратифікаційний, культурологічний, аксіологічний, цивілізаційний, стадіально-формаційний). В їх основі – визнані в науковому світі концепції та теорії, що визначають детермінації суспільного розвитку людства;

– *інструментальні* підходи, що побудовані на дієвих алгоритмах рішення стандартизованих дослідницьких завдань (порівняльний, герменевтичний, різні інтерпретаційні підходи, формальний, проблемно-генетичний, онтологічний, феноменологічний, диверсифікаційний та ін.).

Метою нашої статті є дослідження формування методологічних основ у площині вирішення завдань методологічного характеру, серед яких:

– пошук *підходів* щодо виявлення та вивчення проблемних питань у предметному полі дослідження;

– визначення *понять та принципів* дослідження, на основі яких будуть здійснюватися осмислення, пояснення та оцінка історико-педагогічних фактів і подій; виявлення логіки, закономірностей і механізмів генезису педагогічного процесу; систематизація історико-педагогічного матеріалу, побудова періодизації;

– формування системи *методів* дослідження, відповідно до концептуальної теоретичної бази та специфіки історико-педагогічної проблеми.

Процедура формування системи методологічних підходів в історико-педагогічному дослідженні передбачає три етапи: методологічне самовизначення дослідника, в ході якого відбувається добір підходів базової групи; сенс-змістове визначення об'єкта дослідження, що знаменує вибір парадигмальних підходів; технологічне обумовлення дослідження об'єкта, що доповнює систему методологічних підходів інструментальними підходами.

Використання в дослідженні будь-якого поєднання наведених підходів визначається особливостями об'єкта та предмета дослідження, специфікою завдань, які вирішуються на різних його етапах, а також здатністю конкретних підходів взаємозамінювати і взаємодоповнювати один одного [1].

На думку М. Е. Яценко, в основі *історичного підходу* лежить вивчення реальної історії в її конкретному різноманітті, виявлення історичних фактів і на цій основі таке розумове відтворення історичного процесу, при якому розкривається логіка, закономірність його розвитку [2].

Застосування історичного підходу у дослідженні надає можливість відтворити становлення та генезу фізичного виховання в навчальних закладах професійно-технічної освіти України (1950–1990 рр.), здійснити пошук в широкому сенсі його витоків та етапів розвитку. В основі підходу лежить історизм – принцип наукового пізнання, який є методологічним виразом саморозвитку дійсності.

Протягом тривалого часу більшість учених використовують *системний* підхід як найперспективніший напрям розвитку наукового пізнання об'єктів зі складною природою та підкреслюють його належність до методологічного пізнання. Системний підхід (від англ. Systems thinking – системне мислення) досліджує об'єкт як цілісну множину елементів, тобто розглядає об'єкт як систему.

Як твердить О. Г. Кузнецова, в історико-педагогічному дослідженні системний підхід вимагає розгляду будь-якого явища як системного утворення, виділення в ньому ознак системи: наявність спільних елементів, які мають межу подільності в рамках цієї системи; наявність певних зв'язків між елементами системи; функціонування системи та її властивостей, зумовлених структурною специфікою; наявність у системі певного рівня цілісності, тобто внутрішніх інтегративних якостей, що виникають унаслідок взаємодії її елементів; наявність спільної структури, яка забезпечує повноту названих елементів та узгодженість усіх їх функцій; наявність зв'язків з іншими системами; цілеспрямованість системи на вирішення якоїсь проблеми [3].

Фізичне виховання являє собою соціально обумовлений, педагогічно організований процес оволодіння цінностями фізичної культури, який протікає в рамках системи фізичного виховання. Система фізичного

виховання – історично обумовлений тип соціальної практики фізичного виховання, якій властиві: склад і структурна організація його елементів; функції; взаємозв'язок з іншими системами суспільства.

До складу системи фізичного виховання входять різні елементи фізичної культури, між якими встановлюються певні зв'язки, що утворюють основу структури системи. Система фізичного виховання тісно пов'язана з іншими системами суспільства – політичною, економічною, науковою, культурною і розвивається під впливом змін, що відбуваються в усіх сферах суспільного життя, що надає їй історичного характеру.

Отже, системний підхід можна визначити як один із ключових у дослідженні розвитку фізичного виховання учнів навчальних закладів професійно-технічної освіти України у 1950–1990 рр. тому, що фізичне виховання розглядається нами як системне утворення в двох поняттях – як систематизований педагогічний процес (педагогічна система) та як різновид соціальної системи.

Важливою складовою методології дослідження розвитку фізичного виховання учнів навчальних закладів професійно-технічної освіти України (1950–1990 рр.) став *синергетичний підхід*.

Синергетика (від грецьк. *Sinergeia* – співробітництво) – це наука про природу самоорганізації і виникнення складних систем, підтримку їх стійкості, джерела їх саморозвитку та розпаду.

У історико-педагогічних дослідженнях синергетичний підхід забезпечує розуміння загальних принципів самоорганізації освітніх систем. Він характеризує розвиток як процес, що супроводжується суперечностями, які зумовлюють трансформацію ціннісних орієнтацій та передбачає перебудову змісту й методів навчання та виховання, зокрема змісту гуманітарних предметів, з орієнтацією на розвиток людини та суспільства як цілісних систем.

Синергетичний підхід використовується також для аналізу проблем, у центрі яких знаходяться людина та суспільство, задля розуміння тих еволюційних процесів, які відбуваються в людині. На думку О. М. Князевої, «...синергетика, маючи первинно природонаукову основу, сьогодні все більше гуманізується. Вона поступово стає людиномірною сферою знань, ... сприяє розумінню феномена людини й людської культури, розкриттю таємниці людської свідомості та психіки» [4, с. 243].

Саме застосування синергетичного підходу у дослідженні надає можливість визначити адаптованість системи фізичного виховання навчальних закладів професійно-технічної освіти до вікових особливостей учнів. Також, за допомогою цього підходу стає можливим дослідження процесу самоорганізації системи фізичного виховання навчальних закладів професійно-технічної освіти у питаннях розвитку змісту й методів

навчання та виховання в контексті професійного становлення учнів.

За визначенням О. В. Сухомлинської, *парадигмальний підхід* в історії педагогіки – це генеза теоретичних положень, що дає змогу науковцям та практикам виявити, сформулювати й описати цілісні моделі освіти [5, с. 24].

В основі парадигмального підходу в історико-педагогічному дослідженні лежить встановлення педагогічних парадигм певного етапу розвитку педагогічної науки та практики.

У кожний конкретний історичний період парадигма освіти відображає світогляд соціуму, рівень розвитку педагогічної науки і характеризується відповідними уявленнями суспільства про мету і завдання освіти, критерії ефективності та результативність освітнього процесу, пізнавальні та інші можливості особистості.

Використання парадигмального підходу у дослідженні розвитку фізичного виховання учнів навчальних закладів професійно-технічної освіти України (1950–1990 рр.) надало можливість оцінити сформовану парадигму фізичного виховання в цих закладах і її трансформацію у зв'язку із впровадженням ППФП.

У дослідженні розвитку фізичного виховання учнів навчальних закладів професійно-технічної освіти України (1950–1990 рр.) доцільним є використання *культурологічного підходу*, який є складовою загальнонауковою методологією і, завдяки широкому розумінню поняття культура та пізнавальним можливостям культурології (науки, що вивчає культуру як цілісність), дає можливість дослідити безліч природних, соціальних, екологічних, економічних, педагогічних, інформаційних та інших об'єктів і явищ як культурологічного феномену.

Культурологічний підхід у процесі вивчення безпосередньо історії педагогіки ґрунтується на тому, що освіта є складовою всієї культури (сукупності матеріальних та духовних цінностей, створених людством протягом його історії). При цьому культура, як досвід людської діяльності, передається від покоління до покоління збагачуючись та розвиваючись, акумулюючи на собі соціально-педагогічний досвід. На думку Н. А. Сейко, складність культурологічного підходу полягає в тому, що науковець та досліджуване історико-педагогічне явище перебувають у межах різних соціокультурних парадигм, тому постає проблема зіставлення різного соціокультурного досвіду [6].

Важливим аспектом формування методологічних основ дослідження стало визначення *понять та принципів*, на основі яких буде здійснюватися вивчення розвитку фізичного виховання учнів навчальних закладів професійно-технічної освіти України (1950–1990 рр.).

Характеризуючи тенденції розвитку фізичного виховання учнів навчальних закладів професійно-технічної освіти України, важливо

окреслити категорійно-понятійний апарат дослідження. До педагогічних *категорій і понять*, які стосуються безпосередньо предмета історико-педагогічного дослідження та виступають елементом наукової методології відносимо: розвиток, фізичне виховання, фізична культура, фізичні якості, фізична підготовленість, професійно-технічна освіта, навчальні заклади професійно-технічної освіти.

Методологічні *принципи* наукового дослідження являють собою найбільш загальні приписи, які вказують на порядок здійснення пізнання і на вимоги, яким повинна відповідати дослідна діяльність.

У систему методологічних принципів вивчення історико-педагогічного процесу нами були включені наступні взаємозалежні принципи, що відображають основні ідеї наукового дослідження: системності, структурності, історизму, парадигмальності, культуроцентризму, конструктивно-позитивного аналізу історії педагогіки, наступності, інтегральності, об'єктивності, попередньої історико-культурної компетентності дослідника.

Для розв'язання завдань і досягнення мети дослідження використано загальнонаукові та спеціальні історико-педагогічні *методи*, а саме:

- загальнонаукові (аналіз, синтез, зіставлення, узагальнення, систематизація), що дало можливість вивчення історико-педагогічних явищ, фактів, творчого доробку вчених досліджуваного періоду з питання теорії та практики фізичного виховання майбутніх кваліфікованих робітників;

- пошуково-бібліографічний метод (вивчення, аналіз, систематизація і класифікація архівних документів, бібліотечних матеріалів, друкованих джерел та періодичних видань з проблеми дослідження);

- історико-структурний метод (структуризація вивчених літературних джерел, що дозволяє досліджувати історико-педагогічні явища, факти та провідні педагогічні ідеї вчених за стратегічними напрямками дослідження в історико-хронологічній динаміці);

- історико-генетичний метод (дозволяє дослідити причинно-наслідкові зв'язки і закономірності розвитку фізичного виховання учнів навчальних закладів професійно-технічної освіти України в 1950–1990 рр.);

- метод періодизації (визначення в хронологічних межах дослідження етапів розвитку фізичного виховання учнів навчальних закладів професійно-технічної освіти України, обумовлених кількісно-якісним наповненням педагогічного процесу);

- історико-порівняльний метод (дозволяє виявити як загальні, так і особливі тенденції розвитку фізичного виховання учнів навчальних закладів професійно-технічної освіти України в досліджуваній період);

- метод теоретичного узагальнення (формулювання та обґрунтування висновків за результатами здійсненої науково-дослідної роботи, розробки

рекомендацій та визначення шляхів використання наукового доробку в сучасних умовах).

Вибір конкретних методів визначається логікою наукового мислення дослідження та завданнями, які розв'язуються на кожному окремому етапі дослідження.

Отже, методологічна система дослідження розвитку фізичного виховання учнів навчальних закладів професійно-технічної освіти України (1950–1990 рр.) складається з науково-методологічних *підходів* щодо виявлення та вивчення проблемних питань у предметному полі дослідження (історичний, системний, синергетичний, парадигмальний та культурологічний); *категорій та понять*, які стосуються безпосередньо предмета історико-педагогічного дослідження і виступають елементом наукової методології (розвиток, фізичне виховання, фізична культура, фізичні якості, фізична підготовленість, професійно-технічна освіта, навчальні заклади професійно-технічної освіти); методологічних *принципів* наукового дослідження, які являють собою найбільш загальні приписи, що вказують на порядок здійснення пізнання і на вимоги, яким повинна відповідати дослідна діяльність (системності, структурності, історизму, парадигмальності, культуроцентризму, конструктивно-позитивного аналізу історії педагогіки, наступності, інтегральності, об'єктивності, попередньої історико-культурної компетентності дослідника); та комплексу взаємодоповнюючих *методів* дослідження: загальнонаукових (аналіз, синтез, зіставлення, узагальнення, систематизація) та спеціальних історико-педагогічних (пошуково-бібліографічний, історико-структурний, історико-генетичний, метод періодизації, історико-порівняльний та метод теоретичного узагальнення).

1. Бобрышов С. В. Историко-педагогическое исследование развития педагогического знания : методология и теория : монография / С. В. Бобрышов. – Ставрополь СКЦИ, 2006. – 300 с. 2. Яценко Н. Е. Толковый словарь обществоведческих терминов / Н. Е. Яценко. – С.-Пб. : Лань 1999. – 524 с. – (Учебники для вузов). 3. Кузнецова А. Г. Развитие методологии системного подхода в отечественной педагогике / А. Г. Кузнецова. – Хабаровск : Изд-во ХКИППК ПК, 2001. – 152 с. 4. Князева Е. Н. Синергетический вызов культуре / Е. Н. Князева // Синергетическая парадигма : многообразие поисков и подходов. – М. : Прогресс-традиция, 2000. –С. 243–261. 5. Сухомлинська О. В. Концептуальні засади розвитку історико-педагогічної науки в Україні / О. В. Сухомлинська // Історико-педагогічний процес : нові підходи до загальних проблем. – К. : АПН, 2003. – 68 с. 6. Сейко Н. А. Дослідження історії доброчинності в сфері освіти України : методологічні підходи до проблеми / Н. А. Сейко // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. – 2011. – № 21, ч. 1. – С. 203–213.

Рецензент: д.пед.н., професор Поташнюк І. В.